

SLOBODA KUCA NA PROZOR(Ulomak iz romana *Marsov uštap*)

Njih dvojica su ponovno u svijetlom, dobro poznatom kabinetu: kutnom, s velikim prozorima. Stribas¹ s revolverom koji mu je obješen na pupku sjeda u jedan kut, a on podalje, s druge strane stola, uza zid. Ubrzo se otvaraju vrata, vojnik promoli nos.

– Bakučionis zdjes?²

– Da, daaa!... - poskoči ozareni Gustas, misleći da će ga odmah pustiti.

– Zabiraj...³

Uza zid tresne zavežljaj. Vrata se zatvore.

– Tã uzmi, što čekaš? – prene se stražar, koji je od dosade dremuckao u kutu.

Gospode, mamina vrećica: njezinom rukom obrubljeni krajevi – plavkasta vrpca sa sitnim bijelim zvjezdicama. U njoj su čuvali glavice maka do samog Badnjaka. Tã nije valjda mama bila ovdje? A možda je još uvijek tu, negdje vani, na vidiku? On ispruži vrat i u večernjoj tami nastoji razabrati hoće li ugledati mamin lik? Nije se ona valjda radi mene uputila na takav put? Gdje će noćiti? Gustas, ne vjerujući svojim očima, podiže s poda lanenu vreću, vrući znoj oblije mu oči. Samo je još to nedostajalo – nevaljalac... Pa on nije gladan, nije čak ni pomislio na jelo i piće. Samo sada, taknuvši oznojenim dlanom pro hladnu vreću, ne znajući tko ju je pohabao i dodirivao, shvati da je jeo jako davno, prije tri dana kod kuće, tog posljednjeg slobodnog jutra. A čini se da je prošlo pola godine. Čak i okrajak kruha, koji mu je u samostanu ugurao stribas... Zaueris (tko zna zašto se sjetio stribasova prezimena), izmravljen, još uvijek premeće po džepu. Dlanovima prekriva vreću na koljenima i osjeti kako se iz hladne, rijetke tkanine, koja miriše na dom, probija živa duša. Zatim je pritisne na susjedni stolac i prisloni se leđima o zid.

Opuštaju se sve stanice tijela i vuku ga u san.

– Bih li se mogao barem malo nasloniti? – odluči zapitati stražara, tako sličnog onomu krutom lovcu krtica i brusaču pila, Zauerisu.

– Ne, ne može se, – trgnuivši se iz omamljujućeg polusna, mrmljajući i srčući jezikom slinu koja se cijedila, izvali stribas.

– Zakon ne dopušta?

Eugenijus Ignatavičius

¹ Stribas = izvedenica od ruske riječi "jastreb"; tako su se nazivali članovi civilnog oružanog odreda sovjetske vlasti, koji su u Litvi, u razdoblju od 1944. do 1954. godine, pomagali okupatorima u represiji nad stanovništvom.

² (rus.) Je li ovdje Bakučionis?

³ (rus.) Uzimaj...!

– Zakon ili ne – ovdje je takvo pravilo: spavanje je zabranjeno! Takav je režim.

I što ćeš sad... Ostaje samo da čekaš, ne zna se što. Možda će uskoro doći nova smjena i uhvatiti ga za gušu još okrutnije i jače. Ali on tako želi spavati da bi se svakog treća mogao svaliti na zemljani pod. Bezuspješno se boreći s pospanošću, pokušavajući još nešto misliti i shvatiti, promatra stražara: kao začađeni kovački mijeh dahću vojničke čizme, ulaštene vatirane hlače, uzdiže se navlaka za revolver sa svjetlucavim drškom, patrone na nezategnutu pojasu. Ne spava, izgleda da se i on, gad, pravi – čeka hoću li pokušati pobjeći. A vani se smrzava, po staklu se stvaraju šare poput sitnih listova paprati. U kabinetu je toplo, tiho, da poludiš od snene nesvjestice – čitav svijet mlohavi, razmekšava se, rastapa, postaje bezoblična, ljepljiva masa. Glava mu klone i opet se prene. U zraku se osjeti miris kobasica, izgleda da se zagrijala pošiljka u vreći, štoviše, u krpice nisu zamotani samo komadići kobasica, već i kiseli krastavci i sir. Stribas, nečim uznemiren, sve nešto njuši zrak, širi i skuplja široke nosnice. Sve nešto prebacuje nogu preko noge, pa se ispruži, baca poglede u zagrijanu vreću pod Gustasovim dlanom.

– Pa zašto ne jedeš? – zasvjetlucaju stribasove oči. – Jest se može.

– Ne da mi se. Nemam teka.

– Pa da barem pogledaš, možda su tamo samo neke svaštarije, – oblizuje se stražar.

Gustas tek sada shvaća njegove želje. Stavivši darove na koljena, sa strahopoštovanjem odvezuje vrpca – zrak još više zamiriše na domaće blagodati. Gustasu opet ponestaje zraka i on se s mukom suzdržava. Žurno odlomi krišku kruha, kobasice, komadić krastavca i, zavivši sve u papir, stavlja na stol.

– Poslužite se, – poziva noćnog druga i iskoristivši priliku, sjeda za jednu stolicu bliže prozoru, da bi mogao pogledati van.

I on pokušava jesti, ali s prvim zalogajem kruha takvom ga snagom zapahne kućna atmosfera, probijajući mu tijelo, kao da je taknut majčinim dlanom i kliznuvši kroz grudi pritišće mu srce... “baš kao malo dijete”... – kori sam sebe i ubacivši ostatke hrane odmah u vreću, sklanja je u stranu.

On tek sada živne i osjeti teško ukočeno tijelo, kao veliku vreću napunjenu sitnim šljunkom sa zdrobljenim komadićima stakla. Odjeća se odvaja od obamrle kože kao kora s drveta smrznute jabuke. Od dugog beskonačnog sjedenja i jednoličnog načina držanja, njegove noge, kao razbijeni stupovi, vuku se negdje pokraj njega, odvojene od tijela, samo ponekad prostrijelna bol podsjeća na njihovo postojanje.

A vani i dalje mahnita vjetar i sitne pahuljice snijega u zamasa udaraju o staklo. Zamrla zgrada NKVD-a slična grobnici onih koji su živi sahranjeni. I možda se kroz dvostruka, pustenom tkaninom izolirana vrata i debela prozorska stakla ne probija nikakav jauk, čak ni krici. Sumnjiva tišina. Obuzima ga beskonačni očaj – bezizlazni položaj, sličan onomu, kada prije nekoliko godina, saznajući za očevu smrt, nije mogao povjerovati u tu činjenicu i previjajući se u krevetu od boli, nije mogao zaspati tri noći, stalno je ustajao, odlazio u veliku sobu i gledao, ne sjedi li otac negdje u kutu... Ista takva bol mučila ga je i sada. Osjećao je pritisak kamenih zidova grobnice i teško disao od nemoći da se spasi. Ali kakvi su veliki prozori, a staklo nije kamen! I visina od prozorske daske do kolnika nije prevelika. Kao s grede u sjeniku, kada je skakao na sijeno. Tko zna, je li kroz zastore provučena žica ili vrpca? Da ne bi zapeo stopalima. Prozorske su daske mnogo više od koljena. Pažljivo baca pogled napolje kroz olabavljen zastorčić. Snijeg je dobro napadao. Ograde, čini se, ni nema, kao bijeli koralji strše grmovi šljiva zameteni

snijegom. Rasprši se fosforna svjetlost. Vjerojatno prodire kroz velike prozore kabineta i odražava se na snijegu. Kombinat za patnju radi u tri smjene.

– Noge su mi utrnule od dugog sjedenja, – požali se Gustas stražaru molećivim glasom.
– Ni leđa više ne osjećam.

On ustane i protegne se, kako god bilo.

Stribas prestaje lakomo proždirati komad kobasice, postaje oprezan.

– Ja ću samo malo... postajati, – opravdava se Gustas.

Stribas ga s nepovjerenjem promotri od glave do pete.

– Stoj, ako ti je tako bolje, – popušta ovaj i opet pokrene čeljusni žrvanj. Kobasica se proždrljivcu, izgleda, svidjela, mama je u čitavu selu bila poznata po umijeću da dobro nasoli i posuši meso koje je izvrsna okusa.

– Možda želite još? – ponudi Gustas.

– Ako ne žalite, barem trunčicu... – oblizuje se stribas, isisavši posljednju kožicu i sad se dvoumi bi li je progutao ili bi je ipak izbacio. Nagnuvši se, Gustas iz vreće izvlači komad rebara i, prinijevši ga sasvim blizu stražaru, nastoji mu ga pružiti pravo u ruke!

– Mogu li se barem malo pokrenuti – tri dana i tri noći samo sjedim kao prikovan... – izgovori Gustas, tužna izraza lica, prelazeći rukom preko začađenih križa.

– Kreći se, vrag te nosi... Samo se ne vrzmaž pokraj prozora, inače će nam obojici odrezati jaja!

Stražar se opet posvećuje rebru, čak mu i oči blistaju dok razgledava kost koja je obilno prekrivena mišićima, svježja i miriše na češnjak.

Lebdi, kružno se talasa pustoš narančastih zidova. O staklo, kao bjelokljuna noćna ptica, kuca budna Sloboda. On korača od jednog ugla do drugog stalno povećavajući dijagonalu sobe, ponekad uspijeva zaobići i stol, dodirujući vršcima prstiju njegov rub. Šum snježnih pahuljica iza stakla je kao kucanje bijele noćne ptice, poziv i iskušenje: preko oštrice noža je sloboda vjetrova, smrznuti grumen prekriven nebeskim paperjem; Sloboda – široka i beskonačna, mlada i vječna. A tebi je tek sedamnaest! I dijele te od nje samo dva prozorska zasuna.

Skok od stola i – dva stakla! Zatrčati se od samog kuta, dok taj proždrljivac završi oglodavanje kosti – od zemljana poda desno na prozor, udarac koljenom u staklo i... što dalje, u same šljivike, tamo je više napadao snijeg. Samo da ne iščaši stopalo, ne slomi goljenice. Na vrijeme podviti noge u koljenima, čučnuti, ispružiti se u zraku – kao loptica. Mlad je, okretan kao vjeverica, lak kao sokol. To su samo dva i pol kata. Samo šest hvati! Više? Ne može biti. O tomu je bolje ne razmišljati! Tà sve je jednostavno: odgurne se od hrapava parketa, zatim prozorska daska, u staklo koljenom, pa ramenom, zatim... Zatim – snijegom zameteni grad, vrtovi, aleje, uličice, pločnici i Stonov plato, pustoš do samog Daulenskisova brezika... Neće se uspjeti ni snaći na koju bi stranu trčali za njim, a još dok dignu sve iz sna... Neće te pogoditi – ne noću. Tamo – Prabaudovim poljem, dalje padinom i – oh, tamo je tako zelena šuma, čestari, jele kao oltari! Samo jedan losov skok i slobodan si! Ili – ili je bolje neka te ubiju, nego da patiš ovdje, gušeci se u tom gnoju i nepravdi. Ne, ne, pobjeći ćeš ti, pobjeći, sama istina će te iznijeti.

Već neznano koji puta, kao ovca koja se guši lancem zamotan oko kolca, on obilazi veliki stol, rukom u džepu nervozno gnječi grudnu kruha, u glavu mu navire krv, misli se roje, ali jedna se izdvaja, kao obad u vreći kukaca, ispravna i jasna, misao kao strijela ili pucanj.

Stribas se nasitio i drijema. Njega obuzima zanos. Mogao bi izvući pištolj iz otvorene navlake koja mu je obješena na truhu. Ali čemu? Neće uspjeti ni pucnuti: svaki sustav, mišić, spreman je na skok u izmaglicu, paperjem prekrivenu noć, u beskonačni ocean slobode. U neizvjesnost. On će se doista spasiti, jer je uhvaćen kao talac, iz njega žele nešto izvući. Izdali su ga bliski prijatelji, kojima je tako vjerovao. Njihovo izdajstvo strašnije je od zatvora, od ispitivanja noću, od udarca komadom željeza u potiljak, od onog, što je strašnije čak i nakon smrti. Ako si nekomu otkrio tajnu – izdao si sebe sama.

Da, da, najprije nogom o staklo, a ne čelom, koljenom i odbacivši se roniti što dalje, gipko prema ogradi, tamo gdje je dublji snijeg – kao mekinje u sjeniku. Hvala Bogu, vani nema ni jednog stražara. Ali je visoko: pet, a možda i šest hvati. Manje. A ipak je visoko, jako visoko, jako...

A ti još malo promisli. Ima vremena. Misli, smjesta misli, dok stribas još drijema; tà svake sekunde...

Oduči, brže odluči! Obidi još jedan krug, obidi dijagonalno i broji do dvadeset pet i – gotovo, ne, točno do trideset! Samo toliko? Tako malo. Samo toliko?

Tik, tak – kucka bilo u sljepoočicama, tuče srce, bdije samo crveni vršak – sloboda! Ili... smrt? Mučiti se tako cijeli dan i noć, mjesece, godine – ne, ne, ne može živ istrunuti, nije njemu namijenjena takva sudba. Odmah će on, još noćas, doseći šume zametene snijegom, jelike, i tamo će se izgubiti njegovi tragovi. Drugog rješenja više nema, dok ne bude prekasno, dok još može – ili-ili. Samo ne ovdje, u ovom pljesnivu kabinetu koji zaudara na patnje i izdajstva. Zašto sam volio i nisam lagao? A vi?...

Blijedi, zaustavlja dah... srce tuče, lice se koči. Koraci su svaki put sve žurniji, nervozni, s isprepletenim prstima kojima od uzbuđenja pucketaju iza leđa.

Još jednom obidi i... zatrči se: tri, četiri... Gavrani, vrapci i čvorci, mog djetinjstva anđele, barem jedno perce s krila otpustite olovnu tijelu!

Petnaest, šesnaest, još jednom... Bože!...

– Sadjis! Mat, mat... perestrelju sabaku⁴ – kao hitac udara o stol stribasova pesnica. – Sadjis, juoba ti, sabaka, – perestreljuuuu!...⁵

Hropće stribas ispuštajući posljednji dah i udara drškom revolvera o stol. On očekuje pucanj, zgrbivši se, isturivši hrbat, spreman je za udarac u leđa ili glavu. Zaustavlja disanje. Zavlači ruke među noge, kao sjenica koja se zaletjela u staklo, i spušta se na stolac kao prazna vreća, pokraj mamine torbice. Razbješneli stribas u kutu sijeva šupljom cijevi. A on, žalostan i iscrpljen, kao tijesto, mlitavi na stolcu... Stribas pritrči i udara ga u lice. Udara ga i drugi put. Dva udarca, vruća i goruća, kao pogačice kad se izvuku iz peći, vraćaju ga u ravnotežu. Neka bude što bude – to je sudbina. I on, tužan, goreći od stida, silno želeći da nikoga na ovoj zemlji ne sretne, da više nikomu ne pogleda u oči, prosjedi tako do pred jutro, dok opet ne počne plavjeti nebo u praskozorje i dok ga istražitelj, koji je ušao, ne izvede iz jučerašnjeg kabineta na novo preslušanje.

Tek nakon nekoliko dana, kada ga polumrtva navečer odvede u podrum i strpaju u ćeliju koja je prepuna muškaraca obrijanih glava, od kojih saznaje da zgradu čuvaju čak dva stražara s vučjacima i noću šetaju naokolo, on počinje moliti za zdravlje nepoznata stribasa i za novi život koji mu je darovan.

S litavskoga prevela: Mirjana Bračko

⁴ Sjedni! Majku ti... ubit ću te pseto!

⁵ Sjedni, jebem ti, pseto, – ubit ću teeee!...